

C. F. Simonsen

Den illustrerede bog i de fires tegn

Det følgende er, i fragmentarisk form, mine oplevelser og betragtninger omkring den illustrerede bog.

Udgangspunktet er en grafisk billedglæde, og ikke en videnskabelig og endegyldig vurdering af illustrationskunstens udvikling og deraf følgende kunstneriske placering.

Hvad er så en illustreret bog?

I en illustreret bog er den givne tekst: et digt, et epos, en novelle, en roman, eller et essay, det primære. Sekundært, men ikke mindre væsentligt er illustrationen, som ledsager teksten. Den er en eller flere billedkunstneres oplevelse af stemninger og dramatiske højdepunkter.

Man må ikke overse betydningen af illustrationens indflydelse på den færdige bog. Resultatet skal fremstå som en helhed, det vil sige kompositionen skal være fuldkommen, skriften skal passe til kunstnerens udtryk. Koordination af billed og tekst varetages af bogtilrettelæggeren, som i visse tilfælde også kan være kunstneren selv.

Trediverne blev indgangen, og den samfundsmæssige udvikling var en frodig grobund for at tænke i billeder.

Tiden var just ikke animerende for en produktion af illustrerede bøger. Derimod blev det avisen og kulturtidsskrifterne, der blev forum for de illustrerende kunstnere. For bogarbejdet blev det navnlig børnebogen eller rettere børnebilledbogen, der blev tumlepladsen.

Arne Ungermann, Sikker Hansen, ikke mindst Ib Andersen og for den sags skyld også Mogens Zieler blev min generations indgang til kunstopfattelse og billedglæde.

„Kunsten“ kom ud til folket, ind ad brevsprækken søndag morgen. O! hvilken fryd at få morgenavisernes søndags-tillæg op fra entrégulvet. Nu fik man del i det københavnske kunstliv, som man følte sig så langt fra, når man, som jeg, var så uheldig at henslæbe sin læretid i provinsen.

Det skulle blive de deprimerende tredivere, der åbnede muligheden for den kommende bogillustrationskunst. Den politiske og sociale udvikling afspejlede den store verden, og bragte kunsten ind i hverdagen.

Herhjemme kunne vi, om ikke øse, så dog suge næring til os fra beskedne kilder, formidlet af enkelte „Progressive“ boglader: Illums bogafdeling og Fischer og Krarup. De importerede med udviklet sans for tidens strømninger det materiale, der skulle blive en så uvurderlig inspiration for modernismen.

Man fik kendskab til de franske bogillustratorer, Kobberstiksamlingen fik opbygget en bemærkelsesværdig samling af kunstnerisk illustrerede bøger, på trods af modstræbende kræfter. Der var på ledende plan en vis modvilje over for visse kunstnere, der var lidt for „Moderne“. Men inspirationen var der og blev brugt. „De onde år“ blev til gode år for moderne dansk illustrationskunst.

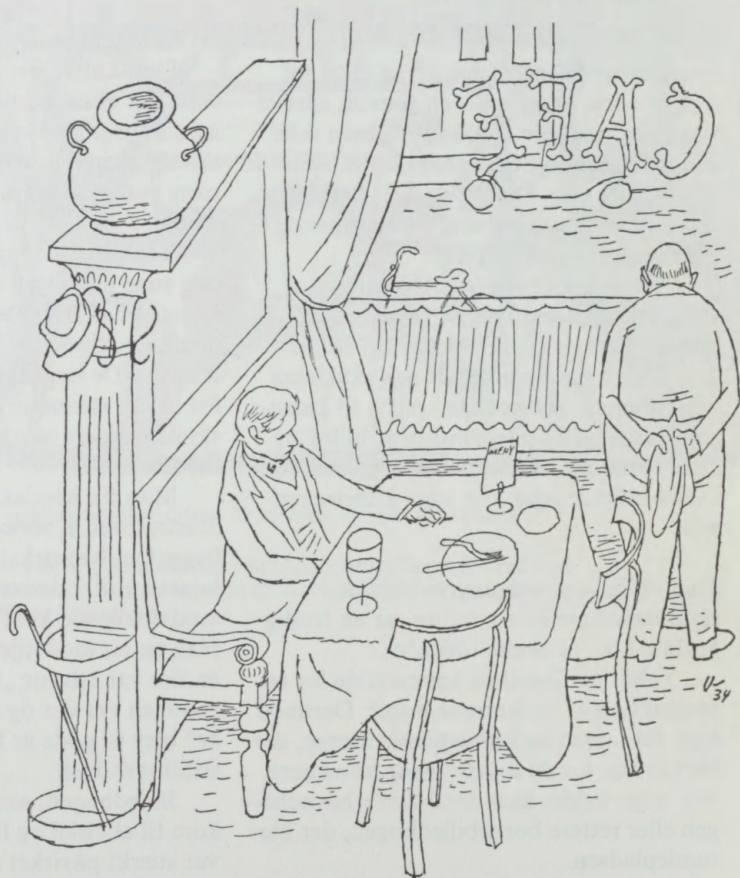
Billedbogen, som børn af trediverne kom til at elske og forældrene beundre, var stærkt påvirket af den sovjetiske bør-

nebog, som Illums bogafdeling fik her til landet. Det er værd at nævne, at disse prunkløse tryksager, som de børnebøger var, blev tilskyndelse for Sikker Hansen, Ungermann og Ib Andersen. Jeg erindrer at have set tryksager og pjecer, reklameprægede ting, som var snydt ud af næsen på den konstruktivistiske bølge – en bølge der kom til at præge Vesten i dens flirten med den russiske revolution. I søndagspressens illustrationer var man ofte tilbøjelig til at kopiere, måske plagiere, ja endda forbedre stilen. I kulturtidsskrifterne Aandehullet, Kulturkampen og Plan fandt fortolkningerne deres plads. Opgaven ansprede til større frihed, fordi det politiske budskab var af så stor betydning, under indtryk af fascismens truende fremmarch. Anden verdenskrig brød ud i 1939, i 1940 ved vi hvad der sker – besættelsen. For den illustrerede bog begynder en ny æra.

Danske forlag havde vanskelige tider, usikkerheden for fremtiden prægede dispositionerne, afsondringen fra den omgivne verden gjorde sig gældende.

Hvordan kunne det dog blive til en ny epoke for den illustrerede bog? Jo! eksempelvis tog et københavnsk bogtrykkeri initiativ til at „lege“ forlag. De skabte en række illustrerede bøger, valgte titler, illustratører og producerede selv, men overlod eksisterende forlag distributionen. Det er nok lidt groft sagt, men at tredivernes etablerede kunstnere: Ungermann, Sikker Hansen, Zieler m.fl. alle med glæde tog imod tilbudet fra det pågældende bogtrykkeri er ingen overdrivelse.

Ungermanns illustrationer til Decameron (1939) var en flot indledning. Han havde en fortid i Magasinet med tegneserien Hanne Hansen, der pegede henimod den erotiske kvindeopfattelse, som muntert

Arne Ungermanns forslag til samme opgave, som vist p. 82.

Hanne

Maaneneglen sejler krum
i det mørke Himmelfrum,
fanger som et Anker
alle Hannes Tanker.

Skiftedagen forestaar.
Hvad har mon det nye Aar
til en ensom Pige?
Det er svært at sige.

Eet kan vi dog sikkert spaa:
naar man er saa let klædt paa,
faar hun allenfals en
Forkølelse paa Halsen.

4-

Arne Ungermanns HANNE fra Politikens Magasin
blev forudsætningen for de svulmende damer i Deccameron.

- 4) For at opnaa første GradsMærke skal Eleven være fyldt 10 Aar, for at opnaa anden Grads Mærke skal Eleven være fyldt 12 Aar, og for at opnaa tredie Grads Mærke skal Eleven være fyldt 15 Aar.
- 5) Mellem første og sidste Prøve for Opnaaelsen af et Mærke maa højst hengaa eet Aar.
- 6) Alle de Prøver, for hvilke Skolens Bevis ikke er tilstrækkeligt, kontrolleres af 2 Kontrol-

59

Sovjetiske billedbøger påvirkede Sikker Hansen.
Her til illustration af en sundhedspiece fra 1936.

kom frem i Decameron, og senere eksploderede i Voltaires Candide. Ungermann udnyttede nu sine grafiske erfaringer fra arbejdet med tegningerne i avisen.

Var Ungermann den muntre, glade, saftige, så var Sikker Hansen den jyske, tunge, lidenskabelige og endnu mere udpræget litografiske tegner. Hans piger, kaffeplakater fra F.D.B., fandtes overalt. Han blev et begreb i almen opfattelse. „Sikker Hansen piger“ hang på alle vægge. I hybler, på kamre, i køkkener hvor der var trang til udsmykning. Det var på den måde en generation fik billedglæde, lærte at op-

fatte grafik, fik kunsten bragt ind i hverdagen.

Sikker Hansen lod sig ikke nøje med en plads på væggen. Han ville nok helst illustrere, hvad han havde gjort i så mange år, fortrinsvis i Magasinet, men også i bøger af og til. Under besættelsen fik han illustreret sit livs bog, Johannes V. Jensen: Kongens Fald (1944), hvis der med et sådant begreb menes gendigtning, tekstuddybende begejstring. Det siges, at Johannes V. Jensen, som ved adskillige lejligheder havde ladet Sikker Hansen akkompagnere sine tekster, blev utrolig bevæget af at se sin

Sikker Hansens svar på den bundne opgave fra 1934. Se p. 82 og 84.

Opslag fra sovjetisk børnebog 1932.
Inspiration for danske tegnere.

bedstefader portrætteret i Mikkelt Thøgersens fars skikkelse. Sikker Hansen kunne illustrere, han fik lavet en bog, en klassiker, på en sådan måde at det klang af tekstoplevelelse. Han gav læseren et indtryk af personerne på en sær fortrolig måde.

Sikker Hansen havde taget tilløb til Kongens Fald, da han nogle år tidligere illustrerede Daniel Defoe: Robinson Cruso. Her brugte han farver til at understrege emnets dramatik, og opnåede at lave en eventyrbog med billeder.

Den illustrerede bog kan have mange udformninger. Ungermann og Sikker Hansen har valgt en stil hvor det dramatiske, handlingsprægede er dominerende. Ib Andersen var fra 1929 med til at „tegne“ Søndags Magasinerne (fra 1931–35 var hans samarbejde med Politiken afbrudt af en tur omkring det Berlingske Hus) med illustrationer og anden billedudfoldelse. Bøger havde han også illustreret i ny og næ, dog ikke særlig bemærkelsesværdigt.

Jeg kunne lide at nævne en helt upåagtet sag: I 1932 udkom på Martins forlag en roman af en tysk forfatter Joe Lederer: Sybil. Den var illustreret af Ib Andersen, i en international stil, fransk inspireret, med

billedet gående ind i teksten, og med enkelt tegnede kapitel initialer. Med sin charmerende og naive stil var det klart, at her stod vi overfor et af de helt store talenter, – for mig er det blevet en livslang fascination. ...

I begyndelsen af fyrrerne fik Ib Andersen til opgave at mindes 350-året for udgivelsen af Walton: The Complete Angler. Da Ib Andersen tilmed var passioneret lystfisker, kunne ingen bedre illustrator findes. Den fuldkomne Fisker kom i 1943, på et tidspunkt hvor vi var ved at blive åh så anglofile. Ib Andersen, som havde udviklet sig fra Weimar-republikkens barske, politiske og ekspressionistiske stil, henimod „den ædle danske idyl“, kunne ikke finde en bedre løsning af den stillede opgave end at kombinere Lundbyes landskabstegning med Thomas Bewicks xylografi. Resultatet blev en pragtfuld pastiche. Han illustrerede, eller måske snarere gennemtegnede stemninger i kapitel overskrifts tegninger og slut-vignetter. Finurligheder som blomster, grej og dimser, – så ædelt, så viktoriansk. Intet under at den som

Sommersol over Øresund.

Af Paul P. M. Pedersen. Tegning: Ib Andersen.

Nu glitrer Solen paa Øresund,
og dybt kan Himlen blaane —
der staar en Stime hvide Sejl
imellem os og Skaane.

Og Blandt grønne Skærgaarde
fra Sjællandskystens Lunde,
og Rummet er et Dyb af Blaas,
hvor Øjet ej kan bunde.

Man grønne Kyst, den tyse Luft,
den Bleg og Hjerne Himmell!
O Sommer over Øresund
med slanke Baades Vrimmel.

Der Ligger snubke hvide Sejl,
hvor Hveens Skraenter graaner,
Det glitrer over Øresund,
og Vand og Himmel blaaner.

Ib Andersen tegnede denne forside til Berlingske Søndag 1932.

illustreret bog lever og stadig beundres også ud over lystfiskerkredse.

Ib Andersen havde en stærkt udviklet sans for typografi, den kom navnlig til udtryk i Den fuldkomne Fisker. Han nærede et livslangt venskab til den „Skriftkloge“ Gunnar Biilmann Petersen, senere professor ved Akademiet. Dette venskab resulterede blandt andet i fornemt samarbejde omkring grafisk tilrettelægning. Hellesens

lille Erhvervsgeografi 1945 er klart eksempel herpå.

Om det at være en god illustratør nødvendigvis hænger sammen med en veludviklet sans for typografi ved jeg ikke, men påfaldende er det i hvert fald, at en anden af mine yndlingsillustratører Mogens Zieler også mestrede den kunst. På tærsklen til 1945 udkom et lille mesterværk, Æsops Fabler, med tegninger af Zieler. Udgaven

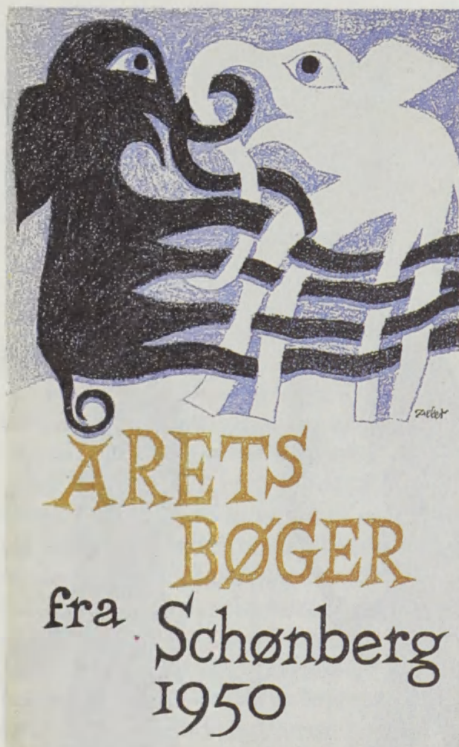
Brochureforside
med tegning
af Ib Andersen

var Broby-Johansens gendigtning med klar adresse til besættelsesmagten. Et fint samarbejde med bogtrykker Hjorth, hvor Zieler eksemplarisk viste hvordan typografi skal gå op i en højere enhed med illustrationerne. Skriften er en Elzevir – hans foretrukne. Zieler var helt ustyrlig som grafiker, der var tryk på. Hans figurer er i aktion, heste galoperer, bali-piger elsker, Tordenskjolds soldater marcherer og løver lurer. Han hentede inspirationer mange steder fra. Umponeret blandede han lige dele nordisk mytologi og østerlandsk mystik til sit eget symbolsprog – sine „tingenes hieroglyffer“, som han har udtrykt det.

Mogens Zieler, Ib Andersen, Sikker Hansen og Arne Ungermann, – disse fire, der har været mine foretrukne, måske netop fordi de var så nært knyttet til min baggrund, men også var så tæt forbundne med den illustrerede bogs udvikling, fra avistiden til den moderne guldalder. De fire var dog ikke de eneste – der var mange andre som kunne have fået lige så megen opmærksomhed.

Det er ikke en kvalitetsvurdering, når jeg ikke nævner Povl Christensen, Ebbe Sædolin, Hans Scherfig og de øvrige der udviklede sig i trediverne. Men de fire kom til at stå som noget magisk, de blev folkeeje, og de kunne nydes uden brugsanvisning. Fælles for dem var, at de *aldrig* faldt for det bibliofile snurrepiberi, jeg mener, ikke noget med begrænsede oplag – stort papir – signeret – nummereret – kun for de få! Hvad der ikke er uvæsentligt er, at de fire satte en udvikling i gang.

Den summariske opremsning ovenfor omfatter illustratører, der knytter sig til denne bestemte periode. Deres efterfølgere, betydelige kunstnere som: Egon Mathiesen, Marlie Brande, Jane Muus, Sigurd Vasegaard, Ib Spang Olsen og Palle Niel-

Mogens Zieler som „kreativ“ reklamekunstner. Elzevir til minde.

sen m.fl. kunne alle have været kærligt omtalt. Jeg har valgt, hvad der for mig var personligt vigtigt, man kan ikke opfatte og rumme alt. Jeg var i et andet ærinde.

Den illustrerede bog er udødelig, jeg har fulgt den i en epoke. En epoke der for mig stadig rummer muligheder for nye oplevelser. Så mange, at det må blive en opgave for andre at følge den op til i dag. Det ville ikke være retfærdigt hvis jeg forsøgte mig med en retrospektiv gennemgang af DEN ILLUSTREREDE BOG.

Homo erectus

Homo sapiens

Neanderthaler

Cro-Magnon,
det første menneske,
som skabte
billedkunst.

© Lidman Production, Stockholm

Illustrationen er fra Harry Haue: Verden gennem
tiderne. Gyldendal 1986.